

Những nhân tố ảnh hưởng đến việc giải quyết quan hệ giữa phát triển lực lượng sản xuất và xây dựng, hoàn thiện từng bước quan hệ sản xuất

● PGS, TS TRẦN VĂN PHÒNG
Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

Lực lượng sản xuất và quan hệ sản xuất là hai mặt của phương thức sản xuất, chúng tồn tại không tách rời nhau, tác động qua lại lẫn nhau một cách biện chứng, tạo thành quy luật về sự phù hợp của quan hệ sản xuất với trình độ phát triển của lực lượng sản xuất. Trong 4 nhân tố khách quan và 3 nhân tố chủ quan mà tác giả đưa ra trong bài viết bảo đảm việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa phát triển lực lượng sản xuất hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước quan hệ sản xuất xã hội chủ nghĩa ở nước ta thì các nhân tố chủ quan giữ vai trò quyết định, các nhân tố khách quan có ảnh hưởng rất quan trọng. Tuy nhiên, mức độ ảnh hưởng của các nhân tố khách quan lại phải thông qua các nhân tố chủ quan và các điều kiện chủ quan.

Productive forces and productive relations are two sides of production mode. They inseparably exist, interact mutually and dialectically, forming rules on the conformity of production relations with the development level of productive forces. In the article, the author proposes four objective factors and three subjective factors to ensure awareness and properly handling the relationship between developing modern productive forces and gradually completing socialist production relations in our country. Among those, the subjective factors play decisive roles while the objective ones have very important impact. However, the extent of impact from objective factors must rely on subjective factors and subjective conditions.

Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên CNXH (Bổ sung, phát triển năm 2011) nêu rõ rằng, trong thời kỳ quá độ lên CNXH, chúng ta phải quan tâm giải quyết 8 mối quan hệ lớn. Trong đó, có mối quan hệ “giữa phát triển lực lượng sản xuất (LLSX) và xây dựng, hoàn

thiện từng bước quan hệ sản xuất (QHSX) XHCN⁽¹⁾. Hiệu quả giải quyết mối quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta phụ thuộc vào nhiều nhân tố khách quan, chủ quan khác nhau.

1. Nhân tố khách quan

Thứ nhất, **giáo dục, đào tạo.**

Giáo dục, đào tạo là nhân tố trực tiếp góp phần vào việc phát triển LLSX, xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN cũng như vào việc giải quyết mối quan hệ này. Bởi lẽ, giáo dục, đào tạo trực tiếp góp phần vào việc đào tạo nguồn nhân lực cho LLSX. Trong LLSX thì người lao động là yếu

tổ cơ bản, hàng đầu quan trọng nhất. Trong mối quan hệ với tư liệu sản xuất (TLSX), công cụ lao động thì người lao động giữ vai trò chủ đạo. Chính người lao động là chủ thể sáng tạo ra các TLSX, cải tiến công cụ sản xuất, sử dụng hiệu quả công cụ sản xuất. Việc kết hợp giữa người lao động với TLSX như thế nào, hiệu quả hay không hiệu quả phụ thuộc cơ bản vào người lao động. Nhưng trình độ của người lao động lại phụ thuộc căn bản vào giáo dục, đào tạo. Chính giáo dục, đào tạo sẽ trực tiếp và gián tiếp hình thành nên phẩm chất, năng lực, phát triển tư chất của người lao động. Giáo dục, đào tạo định hướng hình thành nên mẫu người lao động với sức khỏe thể chất, với kinh nghiệm, kỹ năng, trình độ tay nghề, ý thức kỷ luật lao động, tinh thần hợp tác trong lao động, v.v. Những phẩm chất mà người lao động hiện đại cần có, không có sẵn, bẩm sinh mà nếu có thì mới ở dạng tiềm năng, khả năng. Những tiềm năng, khả năng ấy chỉ được khơi dậy, phát triển qua giáo dục, đào tạo. Nhất là khi nền kinh tế đang có xu thế phát triển tiến đến nền kinh tế tri thức thì vai trò của giáo dục, đào tạo trong việc phát triển LLSX, xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN càng to lớn.

Giáo dục, đào tạo còn có vai trò to lớn trong đào tạo những người quản lý, tổ chức, điều hành sản xuất. Nghĩa là giáo dục, đào tạo còn có vai trò to lớn trong xây dựng, phát triển, hoàn thiện QHSX XHCN. Nhà quản lý, tổ chức, điều hành sản xuất được đào tạo bài bản sẽ quản lý, tổ chức, điều hành sản xuất một

cách hiệu quả, tối ưu nhất theo định hướng XHCN. Trên cơ sở đó, thúc đẩy LLSX phát triển.

Sự thay đổi nhanh chóng của cơ cấu kinh tế, sự tiến bộ không ngừng của khoa học - công nghệ, yêu cầu đòi hỏi của phát triển kinh tế - xã hội đòi hỏi người lao động phải luôn cập nhật kiến thức, kỹ năng lao động, kỹ năng sống, v.v. Điều này cho thấy vai trò to lớn của giáo dục, đào tạo trong việc chuẩn bị nguồn nhân lực cho phát triển kinh tế - xã hội. Do vậy, nền giáo dục, đào tạo hiện đại, khoa học, tiên tiến sẽ là nền giáo dục, tạo ra nguồn nhân lực chất lượng cao, đáp ứng yêu cầu phát triển LLSX hiện đại. Nền giáo dục, đào tạo không phát triển cả bề rộng, cả bề sâu thì không thể là bệ đỡ cho phát triển LLSX hiện đại được. Do vậy, phải đầu tư xứng đáng cho giáo dục, đào tạo cả về vật chất, sự quan tâm từ các nhà lãnh đạo, quản lý và của cả xã hội.

Thứ hai, **khoa học, công nghệ**. Cùng với giáo dục, đào tạo, khoa học, công nghệ có ảnh hưởng quan trọng tới việc phát triển LLSX, xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX nói chung, QHSX XHCN nói riêng. Điều này thể hiện rõ nhất ở chỗ, như C.Mác đã từng nói, "... tri thức xã hội phổ biến đã chuyển hóa đến mức độ nào thành *LLSX trực tiếp*, do đó nó cũng là chỉ số cho thấy những điều kiện của chính quá trình sống của xã hội đã phục tùng đến mức nào sự kiểm soát của trí tuệ phổ biến"⁽²⁾. Có thể nói, sự phát triển của khoa học, công nghệ đã góp phần làm thay đổi

tính chất của công cụ lao động. Nhờ có sự phát triển của khoa học, công nghệ mà công cụ lao động của loài người đã chuyển từ thủ công lên cơ khí, tự động hóa và tin học hóa. Sự phát triển của khoa học, công nghệ còn góp phần làm thay đổi tính chất của nguyên, vật liệu trong quá trình sản xuất. Nhiều nguyên, vật liệu nhân tạo đã thay thế cho nguyên, vật liệu có nguồn gốc từ tự nhiên. Tất cả những điều này ảnh hưởng trực tiếp đến việc phát triển LLSX hiện đại, làm thay đổi tính chất của LLSX.

Sự phát triển của khoa học, công nghệ còn góp phần làm thay đổi QHSX. Sự tác động này không chỉ thể hiện ở chỗ, khi khoa học, công nghệ phát triển sẽ tác động đến sự phát triển của LLSX hiện đại như trên chúng ta đã thấy. Tất nhiên, sự phát triển của LLSX hiện đại cuối cùng sẽ kéo theo sự phát triển của QHSX tương ứng. Không những vậy, sự phát triển của khoa học, công nghệ còn góp phần làm thay đổi quan hệ sở hữu, trực tiếp nhất là làm xuất hiện sở hữu trí tuệ, sở hữu phát minh, sáng kiến. Sự xuất hiện hình thức sở hữu trí tuệ sẽ kéo theo nó sự thay đổi trong quan hệ tổ chức, quản lý sản xuất cũng như quan hệ phân phối sản phẩm lao động. Sự phát triển của khoa học, công nghệ, nhất là công nghệ thông tin đã làm thay đổi căn bản tính chất của quản lý, tổ chức sản xuất trong quá trình sản xuất. Phương thức quản lý trực tiếp trong quá trình sản xuất dần dần được thay thế bằng phương thức quản lý gián tiếp nhưng

giảm được chi phí và nâng cao được hiệu quả quản lý hơn. Nói tóm lại, sự phát triển của khoa học, công nghệ đã tác động mạnh mẽ không chỉ tới sự phát triển của LLSX mà còn tác động đến sự phát triển của QHSX nói chung, QHSX XHCN nói riêng. Rõ ràng, những tác động của khoa học, công nghệ tới sự phát triển LLSX, xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX sẽ làm cho việc nhận thức, giải quyết quan hệ này cũng bị tác động mạnh mẽ.

Thứ ba, **dân số và mật độ dân số hợp lý**. Dân số của một quốc gia được thể hiện dưới hai góc độ cơ bản là số lượng và chất lượng. **Mật số lượng** nói lên tính định lượng về số dân của một quốc gia, mật độ dân cư trên km² đất. **Mật chất lượng** nói lên tính chất định tính của dân cư như: sức khỏe thể chất của dân cư, tuổi thọ bình quân, trình độ học vấn, trình độ chuyên môn, trí tuệ, nhân cách, v.v.. Điều này cho thấy, dân số và mật độ dân số có ảnh hưởng trực tiếp đến nguồn nhân lực cho phát triển LLSX của mỗi quốc gia, dân tộc. Hiện nay, các nhà nghiên cứu nói nhiều đến cơ hội dân số. Cơ hội dân số, rõ ràng, không thể tự động có được mà là kết quả tổng hợp của các chính sách kinh tế - xã hội. Chính cơ hội dân số (thời kỳ dân số vàng) - số người già và trẻ nhỏ ít hơn số người trong độ tuổi lao động - là thời kỳ cung cấp cho xã hội nguồn lao động vàng, có chất lượng giúp phát triển nhanh và bền vững. Tuy nhiên, thời kỳ dân số vàng cũng có hai mặt, **một mặt**, có khả năng cung cấp cho xã hội

nguồn lao động trẻ, dồi dào cho phát triển LLSX hiện đại để tích lũy của cải vật chất trước khi bước vào thời kỳ dân số già. **Mặt khác**, nếu lực lượng lao động trẻ, dồi dào này không được tận dụng, phát huy vào phát triển LLSX sẽ trở thành vấn đề xã hội phải đối mặt. Khi ấy, chính nguồn lao động này lại là bước cản quá trình phát triển LLSX cũng như xây dựng, từng bước hoàn thiện QHSX XHCN ở nước ta. Do vậy, để tận dụng được cơ hội thời kỳ dân số vàng cần phải có hệ chính sách phù hợp, đúng đắn. Đó là các chính sách về dân số; giáo dục, đào tạo; lao động, việc làm; an sinh và bảo trợ xã hội. Không có chính sách giáo dục, đào tạo phù hợp sẽ không thể có lực lượng lao động có chất lượng cho phát triển LLSX hiện đại. Nếu không có chính sách lao động, việc làm phù hợp sẽ làm gia tăng tỷ lệ thất nghiệp, sử dụng kém hiệu quả nguồn lao động, dễ gây ra tình trạng vừa thừa, vừa thiếu lao động. Nếu không có chính sách y tế nói chung, chính sách chăm sóc y tế nói riêng khoa học, phù hợp thì việc chăm sóc sức khỏe cho nguồn lao động, cũng như chăm sóc sức khỏe sinh sản cho bộ phận lớn trong dân cư không được đáp ứng. Kết quả sẽ dẫn tới chất lượng dân số kém, v.v.. và do đó, không thể có nguồn nhân lực có chất lượng cao đáp ứng yêu cầu phát triển LLSX hiện đại.

Thứ tư, **nhân tố quốc tế, nhất là toàn cầu hóa**. Nhận thức và giải quyết quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện

từng bước QHSX XHCN ở nước ta còn phụ thuộc vào nhân tố quốc tế nhất là quá trình toàn cầu hóa. Đặc điểm nổi trội của nhân tố quốc tế, là quá trình toàn cầu hóa mà mở đầu từ toàn cầu hóa về kinh tế. Toàn cầu hóa thúc đẩy sự phát triển LLSX cũng như QHSX trên toàn thế giới, ảnh hưởng tới sự phân công lao động trên toàn thế giới. Trong điều kiện toàn cầu hóa như vậy, việc nhận thức và giải quyết quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN cần phải lưu ý. Toàn cầu hóa tạo ra những cơ hội thuận lợi cho chúng ta phát triển LLSX hiện đại trong một thời gian ngắn. Chẳng hạn, toàn cầu hóa cho ta cơ hội hợp tác quốc tế cũng như học hỏi kinh nghiệm về đào tạo nguồn nhân lực cho phát triển LLSX hiện đại; kế thừa được thành tựu khoa học, công nghệ của các nước phát triển; học hỏi được kinh nghiệm quản lý sản xuất, v.v.. Trên cơ sở đó, phát triển LLSX và từng bước xây dựng, hoàn thiện QHSX phù hợp. Tuy nhiên, toàn cầu hóa cũng tạo ra những thách thức cho những nước chưa phát triển như nước ta trong phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Chẳng hạn, nếu chúng ta không chủ động, sáng tạo thì chúng ta dễ trở thành nơi chứa rác thải công nghệ; chúng ta sẽ chỉ có thể tiếp nhận được những công nghệ lạc hậu, cũ của thế giới; tác động tiêu cực về mặt xã hội của toàn cầu hóa, như lối sống thực dụng, sự coi nhẹ việc giải quyết các vấn đề đạo đức, xã

hội, v.v. Những tác động tiêu cực này sẽ trực tiếp hoặc gián tiếp ảnh hưởng đến việc phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Bởi lẽ, người lao động là nhân tố hàng đầu của LLSX hiện đại, nhưng đó phải là con người không chỉ có sức khỏe, kỹ năng, kinh nghiệm lao động mà còn phải có đạo đức, lối sống trong sáng, có tính kỷ luật cao, tinh thần hợp tác, tính cộng đồng tốt, biết sống cho mình và cho đồng loại, v.v.. Ngoài quá trình toàn cầu hóa thì môi trường quốc tế cũng ảnh hưởng quan trọng tới việc nhận thức và giải quyết quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Nếu môi trường quốc tế hòa bình, ổn định, tăng trưởng kinh tế, v.v. sẽ tác động tích cực tới việc nhận thức và giải quyết quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Ngược lại, môi trường chiến tranh, bất bình đẳng, khủng hoảng kinh tế v.v. sẽ tác động tiêu cực tới việc nhận thức và giải quyết quan hệ giữa phát triển LLSX và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Tất nhiên, sự ảnh hưởng của môi trường quốc tế phải thông qua nhân tố chủ quan, nhưng dù sao chúng cũng có ảnh hưởng tới sự phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta.

2. Nhân tố chủ quan

Thứ nhất, đường lối chính trị. Đường lối chính trị của Đảng ta là kiên trì chủ nghĩa Mác - Lênin, tư tưởng Hồ Chí Minh để

xây dựng thành công CNXH trên đất nước ta. Khi xác định đặc trưng kinh tế của CNXH mà nhân dân ta xây dựng, *Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên CNXH* (Bổ sung, phát triển năm 2011) nêu rõ: “có nền kinh tế phát triển cao dựa trên LLSX hiện đại và QHSX tiến bộ phù hợp”⁽³⁾. Trong đặc trưng kinh tế này đã bao hàm cả yếu tố LLSX và QHSX. Đường lối chính trị này là nhân tố chủ quan đóng vai trò quan trọng trong việc xác định mục tiêu kinh tế của CNXH mà nhân dân ta xây dựng; góp phần tích cực vào việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta. Đường lối chính trị của Đảng ta đặc biệt ảnh hưởng trực tiếp đến việc xây dựng, hoàn thiện QHSX XHCN ở nước ta. Bởi lẽ, chính đường lối chính trị này sẽ quy định mục tiêu của sự phát triển kinh tế - xã hội cũng như định hướng phát triển QHSX. Hơn nữa, Đảng và Nhà nước ta chủ trương phát triển kinh tế thị trường định hướng XHCN. Mục đích của nền kinh tế thị trường định hướng XHCN là phát triển LLSX, phát triển kinh tế để xây dựng cơ sở vật chất - kỹ thuật cho CNXH, nâng cao đời sống của nhân dân. Kinh tế thị trường định hướng XHCN có sự quản lý của nhà nước bằng pháp luật, chiến lược, quy hoạch, kế hoạch, chính sách, v.v. Kinh tế thị trường định hướng XHCN thực hiện phân phối chủ yếu theo kết quả lao động, hiệu quả kinh tế, đồng thời phân phối theo mức đóng

góp vốn và các nguồn lực khác vào sản xuất kinh doanh và thông qua an sinh xã hội, phúc lợi xã hội. Đây chính là mô hình kinh tế tổng quát của nước ta trong thời kỳ quá độ đi lên XHCN. Có giữ vững được định hướng XHCN của sự phát triển kinh tế thị trường thì mới có cơ sở để xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN.

Thứ hai, về mục tiêu của sự phát triển kinh tế - xã hội nói chung, của phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN nói riêng. *Cương lĩnh xây dựng đất nước trong thời kỳ quá độ lên CNXH* (Bổ sung, phát triển năm 2011) đã xác định rõ mục tiêu mà toàn Đảng, toàn dân, toàn quân ta phấn đấu là xây dựng nước ta thành nước: *Dân giàu, nước mạnh, dân chủ, công bằng, văn minh*⁽⁴⁾. Mục tiêu tổng quát khi kết thúc thời kỳ quá độ ở nước ta là xây dựng được về cơ bản nền tảng kinh tế của CNXH với kiến trúc thượng tầng về chính trị, tư tưởng, văn hóa phù hợp, tạo cơ sở để nước ta trở thành một nước XHCN ngày càng phồn vinh, hạnh phúc⁽⁵⁾. Như vậy, mục tiêu của sự phát triển kinh tế - xã hội ở nước ta nói chung, mục tiêu của sự phát triển LLSX ở nước ta nói riêng, xét đến cùng, đều nhằm vì con người, phục vụ con người và cho con người. Mục tiêu này đóng vai trò quan trọng trong việc xác định mục đích của nền sản xuất xã hội, của sự phát triển kinh tế - xã hội. Chính mục đích của nền sản xuất xã hội, đến lượt nó, lại tác động

mạnh mẽ đến sự phát triển của LLSX. Nếu mục đích của nền sản xuất xã hội mà vì lợi nhuận tối đa sẽ thúc đẩy LLSX phát triển bằng mọi giá nhằm nâng cao hiệu suất, hiệu quả lợi nhuận cho nhà đầu tư. Khi ấy, nhà sản xuất có thể sẽ ít để ý, quan tâm tới hệ quả, tác động trái của sự phát triển LLSX bằng mọi giá. Có thể vấn đề môi trường, vấn đề xã hội của việc phát triển LLSX không được giải quyết thỏa đáng và kịp thời. Như vậy, điều đó cuối cùng cũng cản trở LLSX cũng như QHSX phát triển theo hướng lành mạnh, có lợi cho từng cá nhân và cả xã hội. Nếu mục đích của nền sản xuất xã hội mà vì con người, trước hết là vì người lao động thì sự phát triển của LLSX luôn được đặt trong sự tương thích, phù hợp, hài hòa với môi trường tự nhiên. Những vấn đề xã hội do sự phát triển của LLSX hiện đại sẽ được quan tâm, chú ý giải quyết một cách tối ưu nhất. Như vậy, LLSX có thể phát triển không tối đa nhưng nằm trong tầm kiểm soát của con người vì mục tiêu phục vụ con người.

Mục đích của nền sản xuất, của sự phát triển LLSX còn ảnh hưởng tới quan điểm phân phối sản phẩm lao động làm ra. Điều này ảnh hưởng quan trọng tới việc xây dựng, hoàn thiện QHSX nói chung, QHSX XHCN nói riêng. Việc phân phối sản phẩm lao động sẽ quyết định tính chất của QHSX. Nhưng việc phân phối sản phẩm lao động lại phụ thuộc nhiều vào quan hệ sở hữu về TLSX. Chính quan hệ sở hữu về TLSX, xét đến cùng, sẽ quy

định mục đích của sự phát triển kinh tế - xã hội, của sự phát triển LLSX. Như vậy, mục tiêu của sự phát triển kinh tế - xã hội nói chung, của phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN sẽ ảnh hưởng trực tiếp đến việc nhận thức và giải quyết mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta.

Thứ ba, Đảng và Nhà nước.

Đảng và Nhà nước ta không có mục đích nào khác là phục vụ, chăm lo, không ngừng nâng cao đời sống vật chất, tinh thần cho nhân dân; Đảng và Nhà nước ta không có lợi ích nào khác với lợi ích của nhân dân. Chính vì vậy, sự lãnh đạo khoa học của Đảng, sự quản lý có hiệu quả của Nhà nước trong việc nhận thức, giải quyết mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta đóng vai trò quyết định tới hiệu quả việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ này. Không những vậy, Đảng và Nhà nước còn đóng vai trò quan trọng trong việc xác định mục tiêu phát triển kinh tế - xã hội, mục tiêu phát triển LLSX. Việc xác định đúng mục tiêu phát triển kinh tế - xã hội, mục tiêu phát triển LLSX sẽ ảnh hưởng trực tiếp đến việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta. Đồng thời, Đảng và Nhà nước còn là lực lượng tổ chức thực hiện, triển khai mục tiêu phát triển kinh tế -

xã hội cũng như quá trình phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN. Đảng và Nhà nước cũng chính là lực lượng chuyển hóa những cơ hội do điều kiện quốc tế, hội nhập, toàn cầu hóa thành hiện thực, nội lực trong nước để phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta. Cũng chính Đảng và Nhà nước là lực lượng chủ động lãnh đạo, quản lý quá trình ngăn chặn, sàng lọc những tác động tiêu cực do hội nhập quốc tế, toàn cầu hóa gây ra. Trên cơ sở đó, góp phần thúc đẩy việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta.

Trong các nhân tố khách quan và chủ quan bảo đảm việc nhận thức và giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa phát triển LLSX hiện đại và xây dựng, hoàn thiện từng bước QHSX XHCN ở nước ta thì nhân tố chủ quan giữ vai trò quyết định, nhân tố khách quan có ảnh hưởng rất quan trọng. Tuy nhiên, mức độ ảnh hưởng của các nhân tố khách quan lại phải thông qua nhân tố chủ quan, các điều kiện chủ quan. Do vậy, Đảng phải được đổi mới, nâng cao bản lĩnh chính trị, trí tuệ, phẩm chất đạo đức và tư duy lý luận. Bộ máy nhà nước phải gọn nhẹ, quản lý hiệu quả, đội ngũ công chức nhà nước phải có chuyên môn nghiệp vụ, có phẩm chất đạo đức, tận tâm với công việc □